

2.

Ռազմավարական խոռոչները հայոց քաղաքական գիտակցության մեջ կամ Հայաստանի աշխարհաքաղաքական գոյության արսիոմները*

ԱՐՄԵՆ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

Սույն հոդվածում քննարկվելու է Հայոց թաղաքական գիտակցության հիմնային բաղադրիչը՝ նրա ռազմավարական գիտակցությունը, որը ենթադրում է մի կողմից՝ միջին ու երկարաժամկետ կտրվածքով Հայաստանի ազգային անվտանգությունն սպառնացող հիմնական վտանգների հստակ դիտարկում, մյուս կողմից՝ դրանց միասնաբար դիմադրավելու մտավոր ու բարոյահոգեբանական պատրաստվածություն: Հավանական կամ իրականում պետականաստեղծ էթնիկ-ազգային հանրույթի ռազմավարական գիտակցության մեջ կարելի է ընդգրկել «ռազմավարական միտք», «ռազմավարական մտածողություն», «ռազմավարական հիշողություն», «ռազմավարական պատասխանատվություն» հասկացությունները:

Հայոց թաղաքական գիտակցության մյուս կարևոր բաղադրիչներն են նրա իրավական գիտակցությունը (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության և օրենքների իմացություն ու դրանք գործնականում կիրառելու կարողություն) և տնտեսական գիտակցությունը (Հայաստանի, տարածաշրջանի և առհասարակ աշխարհի տնտեսությունների մասին գիտելիքներ ու դրանք արդյունավետորեն կիրառելու կարողություն): Այս բաղադրիչները, սակայն, ածանցվում են ռազմավարական գիտակցությունից, վերնաշենքային են, և այս հոդվածում չեն քննարկվում:

* Այս հոդվածն առաջին անգամ լույս է տեսել ռուսերենով՝ “Стратегические провалы в политическом сознании армянства или аксиомы геополитического бытия Армении”, *Голос Армении*, 10 ноября 2005г., այնուհետև անգլերենով՝ “Strategic Gaps in Armenian Political Consciousness or Axioms of the Geopolitical Existence of Armenia”, *Groong.com*, December 16, 2005, <http://groong.usc.edu/news/msg132245.html>: Յայտեն տարբերակը հրատարակվել է մի շարք թերթերում, այդ թվում՝ 2005թ. դեկտեմբերի 31-ին Լոս Անջելեսի «Ասպարեզ»-ում և 2006թ. հունվարի 1-ին Բեյրութի «Ազդակ» և «Արարատ» օրաթերթերի «Բացառիկ» համարներում:

Հավանական կամ իրականում պետականաստեղծ որևէ էթնիկ-ազգային հանրույթի ռազմավարական գիտակցություն զարգացածության աստիճանը կախված է մի շարք պատճառներից ու հանգամանքներից, առաջին հերթին՝

- ազգային անվտանգության համակարգի կայացվածությունից ու արդյունավետությունից,
- ազգային անվտանգության հարցերում պրոֆեսիոնալ մտքի անկախությունից ու ինստիտուցիոնալացումից,
- քաղաքական վերնախավի՝ ազգային անվտանգության հարցերում պատրաստվածությունից,
- քաղաքական վերնախավի՝ ազգի առջև ունեցած պատասխանատվության զգացումից,
- ազգի՝ էթնիկական, կրոնական, լեզվական ու սոցիալական առումներով համախմբվածության աստիճանից,
- թշնամի երկրների և/կամ շահագրգիռ տերությունների՝ տվյալ հանրույթի վրա ներազդելու նպատակով կիրառվող տեղեկատվական-գաղափարաբանական և հոգեբանական բնույթի հատուկ գործողությունների երկարատևությունից, ինտենսիվությունից ու նենգությունից, և, մյուս կողմից, այդ փորձերի ժամանակին ճանաչումից ու դրանք չեզոքացնող համապատասխան հակաքայլերի կիրառումից:

Վերոթվարկյալ վեց չափանիշներով էլ հայության ազգային ռազմավարական գիտակցությունը ներկայանում է որպես, մեղմ ասած, թերզարգացած: Այսպես, ազգային անվտանգության հարցերով պրոֆեսիոնալ մտքի հայկական դպրոցը դեռ իր առաջին քայլերն է անում՝ ֆինանսապես ու գաղափարապես զգալի կախման մեջ գտնվելով արտաքին քաղաքականության և անվտանգության մտքի՝ արևմտյան և, նվազ չափով՝ ռուսական կենտրոններից: Այդ նույն հարցերի մասին հայկական քաղաքական վերնախավի պատրաստվածությունը ծայրաստիճան թույլ է, իսկ ազգի ապագայի առջև նրա ունեցած պատասխանատվության զգացումը՝ վրդովեցուցիչ: Հայ ազգը տարաբաժանված է եկեղեցական-կրոնական ու լեզվական հայտանիշներով: Հետսոցիալիստական Հայաստանում ծնունդ է առել և անթույլատրելի մակարդակի հասել հասարակության բեռացումը ըստ եկամտի չափի՝ ի չիք անելով Արցախյան շարժման վաղորդային ձևեր բերված

ազգային համախմբվածությունն ու համերաշխությունը:

Այս ամենին գումարվում են ինչպես թշնամական Ադրբեյջանի և Թուրքիայի, այնպես էլ տարածաշրջանում ռազմավարական շահեր ունեցող որոշ տերությունների մշտական մեծ հետաքրքրությունը և, ըստ այդմ էլ, երկարատև ու նենգամիտ տեղեկատվական-գաղափարաբանական ու հոգեբանական հատուկ գործողությունները, որոնք նպատակ ունեն ներազդելու հայության ռազմավարական գիտակցության վրա: Հայկական պետության և Սփյուռքի կառույցների կողմից այդ ազդեցությունների անարդյունավետ ճանաչումն ու թույլ հակադարձումը հանգեցնում են նրան, որ հայության ռազմավարական գիտակցությունը մանիպուլյացիայի ենթարկելու փորձերը շատ հաճախ պսակվում են հաջողությամբ: Այս առիթով բավարար է հիշատակել դասական գաղափարաբանական դիվերսիայի ընդամենը մեկ օրինակ. հայության քաղաքական գիտակցության մեջ հաջողվել է մտցնել «ղարաբազցիներ»-«հայաստանցիներ» բացասական տարբերակումը՝ սրանից բխող հավանական վտանգավոր հետևանքներով հանդերձ:

Ընդհանուր առմամբ, առկա վտանգների համեմատ՝ Հայաստանի ազգային անվտանգության համակարգն անկատար է և անարդյունավետ: Այսպես, անկախացումից 14 տարի անց տակավին չի մշակվել Ազգային անվտանգության հայեցակարգ, ՀՀ նախագահին առընթեր Ազգային անվտանգության խորհուրդը գոյություն ունի միայն անվանապես (այն չունի անձնակազմ և չի գործում), ամբողջովին լքված են ու անպաշտպան թողնված ազգային անվտանգության հույժ կարևոր մի քանի ճակատներ, այդ թվում՝ ռազմավարական վերլուծությունը, տեղեկատվական քաղաքականությունը (կամ, հին տերմինաբանության համաձայն, գաղափարախոսություն ու քարոզչության բնագավառը), կրոնական-աղանդավորական խոշորածավալ ներխուժումը, կոռուպցիայի դեմ պայքարը, քաղաքական («կիրառական») հայագիտության զարգացումն ու հիմնարար հայագիտության ապագան:

Պատմական իրադարձությունների, սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ ներգործությունների հետևանքով հայկական ռազմավարական գիտակցության մեջ բացվել են գործառուլթային բնույթի խորը խոռոչներ: Ռազմավարական իրողությունները, որոնք հայության

բացարձակ մեծամասնությունը պետք է ընկալեր որպես Հայաստանի աշխարհաքաղաքական գոյությունից քարտեզից հանումը, անտեսվում են ինչպես Հայ ժողովրդի զգալի մասի, այնպես էլ, որ կրկնակի ցավալի է, իշխանամետ և ընդդիմադիր քաղաքական վերնախավի զգալի մասի կողմից: Հե՛նց Հայ քաղաքական վերնախավի ռազմավարական գիտակցությունից թերզարգացածությունն է պատճառը, որ թույլ չի տալիս այն դերականորեն տարբերակել Հայ զանգվածների ռազմավարական գիտակցություններից:

Թեև Հայ Հասարակություն մի մասը՝ առանձին քաղաքական կուսակցություններ, Հասարակական ակտիվ խմբեր, ճանաչված գործիչներ, ճիշտ են ընկալում ներքոշարադրյալ ռազմավարական անվիճարկելի ճշմարտություններից մի քանիսը, այդուհանդերձ, նրանց Համահայկական ճանաչման ու դրա շուրջն ազգային միացյալ քաղաքականության կառուցման խնդիրն այդպիսով չի լուծվում: Չէ՞ որ աքսիոմի ուժը նրանում է, որ այն բոլորն են ընդունում, ընդ որում՝ առանց վերապահումների: Տարածայնությունն ու երերումները Հայություն մեջ սկսվում են այնտեղ և այն ժամանակ, երբ բանավեճերը շրկանում են հիմնարար, պարզ ճշմարտությունների շուրջ: Առաջ ընկնելով՝ ասվածը հաստատենք ընդամենը մեկ համեմատություն կատարելով:

Անհնար է պատկերացնել, օրինակ, ամերիկյան Հասարակության որևէ զգալի Հատված, չխոսելով արդեն քաղաքական կուսակցությունների և իշխանական վերնախավի մասին, որն «ալ-Քաիդա»-ն չի ընկալում որպես ԱՄՆ-ի անվտանգության դեմ լուրջ սպառնալիք: Այս տարրական ճշմարտության շուրջ բանավեճեր, բնականաբար, չեն ծավալվում և ամերիկացիներն իրենց ուժերը դատարկ տեղը չեն վատնում: Իսկ ահա Հայ Հասարակության մեջ կան մեծ թիվով մարդիկ, մի շարք քաղաքական կուսակցություններ և տպագիր օրգաններ, խոշոր բիզնեսի ոչ քիչ ներկայացուցիչներ ու նույնիսկ պետական բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, որոնք ոչ մի կերպ չեն կարողանում տեսնել Հայաստանի անվտանգությանն սպառնացող առավել ակնհայտ ու մահացու վտանգները, որ բխում են մեր երկու հարևան պետություններից՝ դաշնակցած Ադրբեյջանից և Թուրքիայից: Մեզ մոտ տարիներով անհիմաստ վեճեր են ընթանում ներկայումս Հայ-թուրքական բարեկամության Հնարավորություն կամ անհնարինություն մասին,

խակ մինչ այդ ոմանք «խոստումնալից բարեկամություն» են հաստատում...

Ստորև համառոտաբար շարադրվում են այն հիմնական ռազմավարական իրողությունները, որոնք մնում են անտեսված գանգվածների և հայություն քաղաքական վերնախավի մի մասի կողմից:

1. Աշխարհաքաղաքական կացության օրհասականությունը և Ադրբեջանին տարածքային զիջումներով խաղաղեցնելու անհնարինությունը

Անտեսվում է (լավագույն դեպքում՝ թերազնահատվում) «լինել, թե՞ չլինելու» աշխարհաքաղաքական դրություն ամբողջ օրհասականությունը, որի մեջ գտնվում է Հայաստանը հետխորհրդային ժամանակաշրջանում: Այլ կերպ ասած, անտեսվում է Հայաստանի ոչնչացման հավանականությունը, որը կարող է վրահասնել Ադրբեջանի կողմից (Թուրքիայի ուղղակի կամ անուղղակի մասնակցությամբ) բծախնդրորեն ծրագրվող ու հետևողականորեն նախապատրաստվող ներխուժման հնարավոր հաջողության արդյունքում: Միաժամանակ անտեսվում է այն, որ տարածքային զիջումների միջոցով Ադրբեջանի և նրա թիկունքում կանգնած Թուրքիայի խաղաղեցումն անհնարին է:

Հայաստանը ոչնչացնելու նպատակը ադրբեջանցի ռազմավարագետները չեն թաքցնում անգամ, հայտարարելով նույնիսկ մոտավոր ժամկետներ (25-30 տարի), երբ, ըստ նրանց հաշվարկների, «աշխարհի քարտեզի վրա Հայաստան չի լինելու»: Այս մասին, մասնավորաբար, քանիցս արտահայտվել է Ադրբեջանի պաշտպանության նախարարության մամուլի քարտուղար, գնդապետ Ռ. Մելիքովը: Նման հայտարարություններ արել են պաշտպանության նախարար Ս. Աբելևը և պաշտոնատար այլ անձինք: Հիշենք, թե դիվանագիտական ինչպիսի հզոր հարձակում գործեց Թեյ-Ավիլը Թեհրանի վրա, Իրանի նախագահի՝ Իսրայելի հանդեպ նման հայտարարություններից հետո: Դժբախտաբար, հայկական դիվանագիտությունը գրեթե չի հակազդում Բաքվից պարբերաբար հնչող նմանատիպ սպառնալիքներին:

Հայաստանը ոչնչացնելու ծրագիրը հույժ կարևորություն գաղտնիք չէ, այն ներկայացնում է մարտավարական պարզագույն գործողություն՝ շխմատային «մատ երեք քայլից» կոմբինացիայի նման մի բան: **Քայլ 1-ին.** ադրբեջանական նախահարձակում և Արցախի ու ազատագրված տարածքների բռնազավթում: **Քայլ 2-րդ.** դրան վաղ թե ուշ անխուսափելիորեն հետևելիք ներխուժումը Սյունիք՝ թյուրք երկու դաշնակիցներին տարանջատող արդեն միակ մնացած այդ միջնաբերդը (Հայաստանի կենտրոնական շրջանների հետ թույլ հաղորդակցությունները, արցախյան «պարսպի» և պաշտպանական խորություն բացակայությունը, հրետանային կրակի ժամանակակից համակարգերի գործածումը, ինչպես նաև Արցախի անկման պատճառած հոգեբանական հարվածը կիջեցնեն Սյունիքի պաշտպանունակությունը գրեթե զրոյական մակարդակի) և Հայաստանի մնացյալ մասի առումը թուրք-ադրբեջանական օդակի մեջ՝ նրա վերածումը գետտոյի՝ յուրօրինակ անդրկովկասյան Սվազիլենդի: **Քայլ 3-րդ.** Հայաստանի լիկվիդացիան Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից եթե ոչ ռազմական, ապա տնտեսական, քաղաքական ու հոգեբանական ճնշման միջոցով: Զրկվելով կայուն զարգացման որևէ հեռանկարից ու կորցնելով աշխարհով մեկ սփռված միլիոնավոր հայերի համար հավանական ապաստանի իր դերը՝ երկրաչափական պրոգրեսիայով աճած զանգվածային արտագաղթի հետևանքով Հայաստանը կթուլանա այն աստիճան, որ կլլանվի և կբաժանվի Թուրքիայի, Ադրբեջանի ու Վրաստանի միջև:

Հայաստանի ոչնչացման թուրք-ադրբեջանական այս ծրագրի անմիջական իրականացումը դրված է Ադրբեջանի վրա: Իսկ Թուրքիան, ելնելով միջազգային արդի իրողություններից, մնալու է մի տեսակ ստվերում՝ ադրբեջանական նախահարձակման համար ապահովելով «թիկունքային աջակցություն»՝ օժանդակություն քարոզչության, դիվանագիտական լոբբինգի, ֆինանսական ու տեղեկատվական-հետախուզական բնագավառներում, ինչպես նաև զինվորական խորհրդականներով ու «կամավորներով»:

1990-ականների սկզբին հայությունը՝ հսկայական կորուստների գնով, հաջողվեց չեզոքացնել այդ ծրագիրը՝ Հայաստանին ժամանակ տալով իր պետականությունն ամրապնդելու, այն է՝

արմատապես ինքնակազմակերպվելու համար: Դժբախտաբար, ընձեռված հնարավորությունները, խոշոր հաշվով, բաց թողնվեցին, հատկապես, ազգային անվտանգություն գործուն համակարգի ստեղծման ու պետական կառավարման մակարդակի բարձրացման հարցերում:

Աշխարհաքաղաքական իրադրություն հստակ գիտակցումը կարող է մոբիլիզացնել հայրենիքի տնօրինած մարդկային, գաղափարախոսական ու ֆինանսական ոչ սակավ ռեսուրսները, ինչպես նաև ժողովրդի անսպառ կամքը՝ վերոհիշյալ մահացու հավանականությունը բացառելու համար: Իսկ դրա միջոցը մեկն է՝ կառուցել Հայաստանում և արտասահմանում հարգանք վայելող և ամուր պետություն, այնպիսի պետություն, որն ի վիճակի լինի անկախ քաղաքականություն վարել իր ազգային անվտանգության համար կենսականորեն կարևոր հարցերում: Փոխարենը, ամեն օր բավում ենք պետական կառավարման ցածր մակարդակին, պետական պաշտոնեություն համընդհանուր կոռումպացվածությունը, իրավական, մասնավորաբար դատական համակարգի չկայացածությունը, ինքն իրեն օրենքից դուրս համարող ու պահող օլիգարխների և բարձրաստիճան պաշտոնատարների կաստայի առաջացմանը, կլանայնությունը (այդ թվում՝ դրա գավառական տարատեսակին), ազգային մշակույթի և արժեքների ժխտմանը, վերջին հաշվով՝ ազգային և, արդյունքում, սեփական անվտանգության անտեսմանը:

2. Ռազմավարական տեսակետից բարենպաստ պատմական պահի մասին

Ներկայումս Հայաստանում և նրա շուրջն առկա հարաբերական կայուն իրավիճակը հավիտենական չէ: Այն, մեր ցանկություններին հանդիպելու, կարող է փոխվել դեպի վատը՝ ներքին, տարածաշրջանային ու համաշխարհային մի շարք հնարավոր պատճառներով:

Երկրի ներսում հայկական տնտեսության այսօր դիտարկվող զարգացումը քաղաքական համակարգի միաժամանակյա խորը լճացման պայմաններում՝ հղի է քաղաքական ու սոցիալական ցնցումներով, ինչպես նաև շարունակական արտագաղթով, որ ներառում է նաև երկրից տաղանդավոր ու ազնիվ երիտասարդ մաս-

նագետներին, ովքեր իրենց ներուժը չեն կարողանում իրացնել ո՛չ կռուումպացված պետական կառույցներում, ո՛չ էլ Հայաստանի տնտեսությունից անուշահամ ոլորտները մենաշնորհելու հաշվին շահույթ անող օլիգարխիական բիզնես-կառույցներում: Իսկ որակյալ կադրերի պակասը, որն արդեն զգացնել է տալիս հայկական պետությունը կենսագործունեության համարյա բոլոր ոլորտներում, անխուսափելիորեն կտանի ճահճացման ե՛լ տնտեսությունը, ե՛լ գիտությունը, ե՛լ կրթությունը:

Տարածաշրջանային կտրվածքով կայունությունը կարող է հիմնովին քանդվել ադրբեջանական հիշյալ նախահարձակման հնարավորությամբ: Այս կապակցությամբ ավելացնենք միայն, որ ալիեյան կլանի համար մոտ ապագայում պատերազմը կարող է իշխանությունը պահպանելու միակ միջոցը դառնալ, քանի որ ադրբեջանցի զանգվածների դժգոհությունը հակված է միայն ուժեղանալու: Դա պայմանավորված է մի քանի հանգամանքներով: Առաջին՝ որքան էլ Ադրբեջանը Կասպից ծովից նավթ արտահանի, այն չի բավարարի ժողովրդական զանգվածների տնտեսական վիճակն արմատապես բարելավելու համար, քանի որ նավթային հաջողակ հազվագյուտ տերությունների (Քուվեյթ, Սաուդյան Արաբիա, Կատար, Բահրեյն, ԱՄԷ) հետ համեմատած, ադրբեջանական նավթի պաշարների քանակի հարաբերությունը Ադրբեջանի բնակչության քանակին՝ մեծ չէ: Երկրորդ՝ պետական կառավարման համակարգն այնքան է փչացած, որ բացառում է նավթային եկամուտների փոքրիշատե արդար բաշխումը: Երրորդ՝ սաստկացող անհավասարություն, հարստություն և աղքատության ցայտուն հակադրություն ետնախորքում՝ նավթի առկայությունն ու նրա վաճառքի եկամուտներն ըմբոշխնելու անհնարինությունը ծայրահեղ հիասթափություն են ծնելու՝ խթանելով հեղափոխական տրամադրություններն ադրբեջանական հասարակության մեջ: Մինչդեռ «հաղթական պատերազմը» կարող է երկար ժամանակով ամրապնդել Ի. Ալիևի իշխանությունը:

Տարածաշրջանը կարող է պայթել նաև այլ պատճառներով, որոնցից առավել լուրջ են թվում հետևյալները. իրանա-ամերիկյան հարաբերությունների սրման հավանականությունը՝ ընդհուպ մինչև պատերազմի սանձազերծում, Զավախքում իրադրությունից հակասական սրումը՝ ընդհուպ մինչև զինված հակամար-

տուլթյան բռնկում (այս մասին մանրամասն` ստորև), Թուրքիայում քրդական ռազմական դիմադրություն հավանական ուժեղացումը:

Պլուրալ կտրվածքով` աշխարհում քաղաքական ու տնտեսական անկայունությունը ոչ միայն չի նվազում, այլև, ընդհակառակը, աճում է, ընդ որում` արագորեն: Համաշխարհային քաղաքական ամբողջ համակարգի համար բացասական անկանխատեսելի հետևանքներով հղի առավել հավանական, նույնիսկ սպասելի միջազգային ցնցումների շարքում են ե՛լ համաշխարհային ֆինանսական համակարգի հավանական փլուզումն ու դրան ուղեկցող համաշխարհային տնտեսությունից ճգնաժամը, ե՛լ իսլամ ծայրահեղականների զանգվածային գոհեր պատճառած ահաբեկչական գործողություններն արևմտյան երկրներում, ե՛լ չինական «ռեկոնկիստան»` Չինաստանի ներխուժումը Թայվան ու Չինաստանի դեմ այդ պատերազմում ինքնաբերաբար ԱՄՆ-ի ներքաշվելը, ե՛լ ծայրահեղ վահհաբիստական հեղափոխությունը Սաուդյան Արաբիայում, ե՛լ ամերիկյան գործի հարկադրական դուրսհանումը Իրաքից, ե՛լ Հյուսիսային Կորեայի կողմից կամ նրա դեմ միջուկային զենքի կիրառումը:

Համաշխարհային քաղաքական համակարգի վրա անկայունացնող մեծ ազդեցություն կարող են գործել նաև խոչորածավալ տարերային աղետները, որոնք ընդունակ են պայթեցնելու գլոբալ, տարածաշրջանային կամ էլ տեղական տնտեսություն ու քաղաքականություն մեջ առկա լարվածությունները:

Ասվածից հետևում է, որ անդրկովկասյան տարածաշրջանում, ու, մասնավորապես, Հայաստանում ներկայումս առկա ներքին և արտաքին քաղաքական կայունությունն, ամենայն հավանականությունով, ունի ժամանակավոր բնույթ: Այս հանգամանքի անտեսումը հայտնությունը թույլ չի տալիս առավելագույնս օգտագործել Հայաստանի համար ռազմավարական տեսակետից հարաբերականորեն բարենպաստ պատմական ներկա ժամանակահատվածը: Հենց այսօր է հարկավոր պատրաստվել հետագայի անխուսափելի բոլոր բարդացումներին ու հավանական աղետներին, հենց այսօր է հարկավոր ճեղքում արձանագրել հայտնության ինքնակազմակերպման մեջ, առաջին հերթին` Հայաստանում պետականաշինարարությունից տեղապտույտ տվող գործում: Հարկավոր է անվա-

րան ընդունել Հայաստանի պետական կարևոր կառույցների անբավարար կայացվածությունը (ի դեպ, ս. թ. հոկտեմբերի 27-ին՝ ԱՄՆ իր պաշտոնական այցի ժամանակ կայացած մի հանդիպման ընթացքում, բառացիորեն այդպիսի հայտարարություն արեց ՀՀ պաշտպանությունից նախարար Ս. Սարգսյանը), թուլությունը, կոռումպացվածությունը և ոչ-պրոֆեսիոնալիզմը, որոնք էլ քաղաքացիների մոտ թերահավատություն են առաջացնում հայկական պետականության գաղափարի հանդեպ անգամ:

Որքանով մենք պատրաստ լինենք անխուսափելիորեն գալիք «X» օրվան (այսինքն՝ վերոհիշյալ հավանականություններից մեկի կամ միաժամանակ մի քանիսի տեղի ունենալու հետևանքով տարածաշրջանային կամ համաշխարհային քաղաքական ամբողջ համակարգի ժամանակավոր փլուզմանը), այնքանով էլ կհասնենք որպես ազգ և ազգային պետություն, այնքանով էլ նվազ կորուստներ կունենանք: Եթե մենք ավելի պատրաստ լինեինք 1988 թվականին, ավելին կհասնեինք ու նվազ էլ կկորցնեինք: Սա վերաբերում է առհասարակ բոլոր ազգերին ու պետություններին: Սակայն, Հայաստանի պարագայում, ամեն մի «X» օրը վերածվում է կենաց և մահու խնդրի:

Անհատական մակարդակում՝ հայությունը դարանակալած այս բոլոր ռազմավարական վտանգների անտեսումն, անկասկած, ունի հոգեբանական ինքնապաշտպանության գործառույթ: Ռազմավարական ամենեզիան կամ հիշողության կորուստը հային թույլ է տալիս մտածել ու բանել հանուն իր ընտանիքի բարօրության՝ չտրվելով «ավելորդ» մտածմունքների ազգի ու հայրենիքի դժվար անցյալի, ներկայի և ապագայի մասին: Իսկ հայկական պետական և քաղաքական կառույցներին նույն հիշողության կորուստը հնարավորություն է տալիս շարունակելու խառնափնիթոր և անպատասխանատու սովորական ռեժիմով զործունեությունը՝ փոխարենը ինքնակազմակերպման պահանջված մակարդակին բոլորովին այլ գործելակերպով հասնելուն, մի բան, որ թելադրվում է սպառնալիքների ռազմավարական դիտարկմամբ ու դրանց նվազեցման ու չեզոքացման ճանապարհների ողջամիտ փնտրտուքով:

Ցեղասպանության համահայկական ցավը, որ նշվում է ամեն տարվա ապրիլի 24-ին, դեռ պետք է վերածի «ռազմավարական հի-

չողուլթյան», այսինքն՝ Հայաստանի հետեղեռնյան աշխարհաքաղաքական իրադրուլթյունից հնարավոր ելքերի ու ռազմավարական հետևանքների մանրակրկիտ վերլուծուլթյան:

3. Տարածքի ռազմավարական նշանակուլթյունը Հայաստանի անվտանգուլթյան ու զարգացման համար

Հողը եղել և մնում է ամենաարժեքավոր ռազմավարական ռեսուրսը: Սակայն, հայ զանգվածները, ինչպես նաև քաղաքական վերնախավի զգալի մասը անտեսում կամ էլ թերազնահատում են տարածքի նշանակուլթյունը Հայաստանի ներկայի ու ապագայի համար:

Հայուլթյունը հստակ պատկերացում չունի Հայաստանի հետխորհրդային գոյուլթյան ամենահիմնական ռազմավարական փաստի՝ նրա տարածքի մասին: Արդի Հայաստանը խորհրդային Հայաստանը չէ միայն, այլև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետուլթյունը՝ ազատագրված տարածքներով հանդերձ: Արդի Հայաստանը հայկական զինված ուժերի վերահսկած տարածքն է: Արդեն մեկ տասնամյակից ավելի Հայաստանը գոյատևում է 42 հազ. քառ. կմ տարածքի վրա, որ համեմատելի է Շվեյցարիայի (41.3 հազ. քառ. կմ) և Նիդեռլանդների (41.2 հազ. քառ. կմ) տարածքների հետ: Սա ռազմավարական պարզ մի փաստ է, որի միջազգային-իրավական ձևակերպումը ապագայի գործ է: Այս ռազմատնտեսական իրողուլթյան հակառակ կողմն այն է, որ Հայաստանը չի կարող Ֆիզիկապես գոյատևել նախկին Հայկական ԽՍՀ-ի 29.8 հազ. քառ. կմ տարածքում՝ առանց Արցախի ու ազատագրված տարածքների: Պատճառը նույնն է՝ ռազմավարական շահերի ընդհանրուլթյան վրա հիմնված ու որպես դրա հետևանք՝ երկարաժամկետ բնուլթ ունեցող թուրք-ադրբեջանական դաշինքի գոյուլթյունը:

Կայացած պետուլթյուններում ապրող էթնոսները գերազանց են հասկանում տարածքի նշանակուլթյունը, խոնարհվում են նրա ամեն մի մասնիկի առջև¹: Սակայն այլ է դրուլթյունը հայ էթնոսի պարագայում: Էթնոս, որը զրկվելով իր պատմական հողերի

9/10-րդից՝ հայտնվել է ոչնչացման եզրին ու ստիպված եղել XX դարի սկզբում ու վերջում գոյապահպանման պատերազմներ մղել: Ուստի բազմաթիվ հայերի կողմից տարածքի, մասնավորաբար՝ ազատագրված շրջանների, նշանակություն թերագնահատումը, մշտական բանավեճերն ու հայտարարությունները Ադրբեջանին տարածքային զիջումներ կատարելու նպատակահարմարության մասին, ոչ այնքան ռազմավարական անգրագիտություն են, որքան հոգեկան ախտի տարատեսակ, իսկ ավելի ստույգ՝ վերոգրյալ ռազմավարական հիշողության կորուստ և անվտանգության մտքի մթափնում: Եվ սա այն դեպքում, երբ, ինչպես արդեն նշվել է, Ադրբեջանը չի էլ թաքցնում ամբողջ Հայաստանը կործանելու իր իսկական նպատակադրումները: Դարերի ընթացքում ձեռք բերած այդ հիվանդության բուժմանն է կոչված ու դա ունակ է անել միայն Հայոց պետությունը՝ դպրոցական տարիքից սկսած սեր ներարկելով Հայոց երկրի նկատմամբ, բացատրելով ու հասկացնելով տարածքի յուրաքանչյուր ոտնաչափի նշանակությունը Հայաստանի անվտանգ գոյատևման ու հաջող զարգացման համար:

Հայկական հայրենասիրությունը քաղաքականորեն իրապաշտ նվիրվածություն զգացում է հայոց ազգի և որոշակի տարածքի՝ Հայաստանի նկատմամբ ժամանակային երեք չափումներում՝ նրա պատմական, ներկա և ենթադրվող ապագա սահմաններում (առաջին և երրորդ չափումներում այդ սահմանները համընկնում են Հայկական լեռնաշխարհին): Իսկական հայկական հայրենասիրությունը, ամենից առաջ, տարածքային զգացողություն է:

4. Ազգային-ազատագրական փուլի անավարտություն, պատերազմի համընդհանրություն, դիմադրություն կուլտուրայի և ինքնապաշտպանական ռազմավարություն մասին

Անտեսվում է հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի՝ անավարտ փուլում գտնվելու փաստը: Միջազգային հանրությունը չի ճանաչել Արցախն ու ազատագրված տարածքները, Ադրբեջանը բացեիբաց պատրաստվում է նոր պատերազմի՝ բարձ-

րացնելով մարտական պատրաստականությունը և մեծացնելով ռազմական բյուջեն, որը 2006թ. հասնելու է արդեն 650 միլիոն ԱՄՆ դոլարի (Հայաստանի ռազմական ծախսերը 2006թ. պաշտոնապես կազմելու են 163 միլիոն ԱՄՆ դոլար):

Տպավորություն է ստեղծվում, որ ազգային-ազատագրական շարժման կեսին Հայաստանի նորաստեղծ «վերնախավը» մոռացել է երկրի արտաքին խոցելիության մասին և գլխապատառ մտել «կապիտալի նախնական կուտակման» ոչ մի կերպ չավարտվող փուլի մեջ, որը ենթադրում է, ի շարս այլոց, պետության դերի թուլացում, զանգվածների աղքատացում, արտաքին ակնհայտ սպառնալիքների դիմաց ազգային համախմբվածության կազմալուծում: Հետխորհրդային ողջ տարածքում համանման որևէ իրադրություն չի կարող ծառայել իբրև բացատրություն կամ արդարացում, քանի որ իր վտանգավորության աստիճանով մեր աշխարհաքաղաքական դրությունը գերազանցում է մյուս բոլոր համանմանություններին:

Իսկ առայժմ Ադրբեյջանը, դաշնակից Թուրքիայի հետ, Հայաստանի դեմ գաղափարախոսական ու հոգեբանական համընդհանուր պատերազմ է մղում, որին ևս արժանի պատասխան չի տրվում հայկական պետության ու Սփյուռքի կառույցների կողմից:

Այսպիսի իրադրությանը մեծապես նպաստում է հայկական միջավայրում ազգային կեցության արտաքին ու ներքին սպառնալիքներին դիմադրելու կուլտուրայի թուլյլ զարգացածությունը (որտեղ, կարելի է ասել, տիրում է չդիմադրելու կուլտուրան): Բայց չէ՞ որ ազգային ինքնապաշտպանություն ճիշտ ռազմավարությունն սկսվում է ամենևին ոչ զինյալ ճակատամարտեր մղելուց, այլ դրանք կանխարգելող կամ հաղթականորեն կանխորոշող կազմակերպչական, գաղափարաբանական, հոգեբանական և այլ ճակատներում ձեռնարկված նախապահական գործողություններից: Ժամանակակից ռազմավարական միտքն այս ճշմարտությունը դրոշմել է «համընդհանուր պատերազմի» և «կանխարգելիչ հարվածների» տեսություններում:

Այս կապակցությամբ պետք է նկատի ունենալ ևս երկու հանգամանք: Թուրք և ադրբեյջանցի «գիտնականները», նրանց դաշնակիցները և վարձու կամակատարներն արտասահմանում

մշտական արշավ են մղում հայոց պատմության ու մշակույթի բուրբ դարաշրջանների և ժամանակների խեղաթյուրման ու սևացման ուղղությամբ և դա անում են Հայաստանի բարձր ակադեմիական շրջանակների և պետական մարմինների լուռ ու անգործուն թողտվությամբ: Միաժամանակ, Հայաստանում զանգվածները սոցիալապես «նվաստացյալ և անարգյալ» վիճակում են: Այսպիսի ետնաբեմի վրա, հայկական հասարակության մեջ դիմադրության մշակույթի թույլ զարգացածությունը բարդացնում է հայության ոտնահարված ազգային արժանապատվության պատմականորեն վերականգնման խնդիրը, որը կենսականորեն անհրաժեշտ է հայկական պետության կառուցման համար:

Ոչ պակաս կարևոր է այն, որ չդիմադրելու վարքագիծը և տիրապետող պատեհապաշտությունը հայկական միջավայրում դաստիարակում է մի սերունդ, որի համար արմատական հարմարվողականությունը՝ կենսակերպ է և վարքուբարք: Արդյո՞ք այդպիսի սերունդը կկարողանա պատերազմի դաշտում արժանի դիմադրություն ցույց տալ թշնամուն, անհրաժեշտության դեպքում զոհելով կյանքը՝ վասն Հայրենյաց:

5. «Անվտանգության միջազգային երաշխիքների» վաղանցիկությունը

Բացակայում է «անվտանգության միջազգային երաշխիքների», մասնավորաբար միջազգային խաղաղապահ ուժերի տեսքով, բացարձակ անհուսալիկության հստակ ըմբռնումը: Վերջին տասնամյակներում այդպիսի ուժերը շատ անգամ են ցուցադրել իրենց անկարողությունը երկրազնդի բազմաթիվ թեժ վայրերում (Լիբանան, Սոմալի, Բոսնիա, Կոսովո, Ռուանդա, Սիերրա-Լեոնե և այլն):

Սակայն ամենազլխավորն այն է, որ հայ-թուրք/ադրբեջանական հակամարտությունը ոչ միայն պատմության, այլև կողմերի ռազմավարական հակադիր շահերի արդյունք է, ու, հետևաբար, երկարատև գոյատևման հիմք ունի: Այս մասին է վկայում նաև այդ հակամարտության 150-ամյա պատմությունը: Ադրբեջանի և Թուրքիայի ռազմավարական շահերը նրանց, մասնավորաբար, թելադրում են ցամաքային ուղիղ հաղորդակցության հաստա-

տում, այսինքն՝ Արցախի և Սյունիքի զավթում, Հայոց ցեղասպանության պատմության միջազգային մոռացում, Իրանից նրա հյուսիսային, թյուրքալեզու մասի անջատում, Կովկասում Ռուսաստանի դերի թուլացում: Այս նպատակների իրականացումը ենթադրում է ոչ ավել, ոչ պակաս՝ Հայաստանի ոչնչացում:

Հակամարտության լուծումը Ադրբեյջանին տարածքային զիջումներ անելով և միջազգային խաղաղապահ գորագունդ տեղավորելով՝ կարող է միայն կարճաժամկետ լինել: Խաղաղապահները վաղ թե ուշ լքելու են շրջանը, մինչդեռ Հակամարտությունը մնալու է: Նկատի առնելով ուժերի և ռեսուրսների անհավասարությունը, տարածաշրջանում հերթական անկայունացման առաջին իսկ առիթին թուրք-ադրբեյջանական կողմը ջանալու է իր հարցերը նորից ռազմական ուժի միջոցով լուծել: Այսպիսի իրավիճակում՝ Հայաստանի երկարաժամկետ անվտանգության նախադրյալներից մեկն էլ հենց պահպանելն է տարածքների այն նվազագույն անհրաժեշտ ռազմավարական խորքը, որ ներկայումս վերահսկում են Հայկական զինված ուժերը: Հայաստանի անվտանգության ամենահուսալի երաշխիքը կարող է լինել Հայկական ուժեղ պետությունը միայն:

6. Զավախքի ռազմավարական նշանակությունը

Անտեսվում է Հայկական Զավախքի կենսական նշանակությունը Հայաստանի ռազմավարական անվտանգության գործում: Զավախքի հայաթափումը կարող է ունենալ ծանրագույն հետևանքներ Հայաստանի համար:

Առաջին. Հայաստանի հյուսիսային հուսալի սահմանը (հայաբնակ Զավախքի շնորհիվ) հայ-թուրքական սահմանից ոչ պակաս վտանգավոր գոտի կդառնա: Սահմանների ամրացումն ու դրանց պահպանումը գորքով՝ Հայկական դանձարանին հսկայական գումար կարժենա: Պետք չէ մոռանալ շրջանում թուրք մեսխեթցիների վերաբնակեցման՝ թուրքիայի փայփայած ու եվրոպացիների պաշտպանած ծրագրերը, որոնց իրագործմամբ Հայաստանի Հանրապետությունն ինքնաբերաբար հյուսիսից պաշարման կենթարկվի:

Երկրորդ. *Ջավախքի հայաբնակությունը գործոնը, Հայաստանի շահերին նրա բնական հավատարմությունն ու ազգային արմատները Թիֆլիսին զգալի չափով ետ է պահում Թուրքիայի և Ադրբեյջանի հետ արդեն ձևավորված ռազմավարական գործընկերությունը խորացնելուց: Այդ գործոնի բացակայությունը պարագայում վրացական քաղաքականությունը տարածաշրջանում կրնդունի արդեն բացահայտ հակահայկական ուղղվածություն:*

Երրորդ. *Պետք է մոռանալ Լոռու նկատմամբ վրացական ախորժակները, որոնք նման պատմական իրավիճակներում վերաճեցին նախահարձակման ու զբաղման (1918թ. վերջ ու 1920թ. վերջ-1921թ. սկիզբ):*

Չորրորդ. *Ջավախքից հայությունը դուրս մղումը, եթե դա հաջողվի, կնշանակի հայոց պատմական հայրենիքում՝ Հայկական լեռնաշխարհում հայաբնակ կենսատարածքի է՛լ ավելի սեղմում: Հայաստանն ամբողջովին վերացնելու թուրք-ադրբեյջանական նկրտումների համատեքստում՝ դա ցեղասպանության շարունակվող քաղաքականության հերթական օղակ է: Վերջապես, հայությունը ներկա ժողովրդագրական ճգնաժամի պայմաններում, յուրաքանչյուր հայկական գյուղի կորուստը պետք է անթույլատրելի համարել: Հիշեցնենք, որ խոսքն ավելի քան 140 հայկական բնակավայրի մասին է:*

Ժամանակն է ճանաչել Ջավախքում քաղաքական հիմնախնդրի գոյությունը, այն, որ Ջավախքի հայ ժողովրդի իրավունքներն ու ազատությունները Վրաստանի կենտրոնական իշխանությունների կողմից ենթարկվում են զանգվածային խախտումների: Անհրաժեշտ է անմիջականորեն զբաղվել կուտակված խնդիրների լուծմամբ: Երևանի կողմից իսկական՝ քաղաքական պատճառի լուծության մատնումը միայն նպաստելու է Ջավախքում լարվածության սրմանը: Իսկ եթե ռազմական հակամարտություն բռնկվի, Հայաստանն այս կամ այն կերպ ընդգրկվելու է, այստեղից իր համար բխելիք ծայրաստիճան վտանգավոր հետևանքներով՝ հարյուր հազարավոր Ջավախքի ծնունդ և այժմ Հայաստանի քաղաքացիների ու սփյուռքահայերի, ինչպես նաև հասարակության հայրենասեր մասի, այդ թվում՝ Արցախյան պատերազմի վետերանների ճնշման տակ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հայուլթյան ռազմավարական գիտակցության առողջացումն ու զարգացումը անհետաձգելի խնդիր է, որը պահանջում է պետական որոշակի քաղաքականություն: Այս առնչությամբ բավարարվենք հետևյալ եզրահանգումներով.

ԱՌԱՋԻՆ. Հայաստանի անվտանգությունը վերաբերող քաղաքականությունը պետք է գիտականորեն մշակվի, հստակորեն ձևակերպվի և հայ ժողովրդին ներկայացվի ռազմավարական դյուրըմբռնելի հասկացություններով, այլ ոչ թե դիվանագիտորեն քողարկված, երկիմաստ ճառերով: Ազգային անվտանգության և ռազմական ընդհանուր քաղաքականության հարցերում Հայաստանի իշխանությունները ժողովրդի հետ թերասուլմներ չպետք է ունենան, քանի որ աշխարհաքաղաքական արդի ծանրագույն պայմաններում Հայաստանի գոյատևման ապահովումը կախված է լինելու Հայաստանի յուրաքանչյուր բնակիչի և արտերկրում բնակվող հնարավորինս շատ հայերի գործուն մասնակցությունից: Ազգային անվտանգության հայեցակարգի ամենակարճ ժամանակում մշակումն ու հաստատումը, ինչպես նաև հասարակայնությունը նրա մանրամասն պարզաբանումն ու ներկայացումը ճիշտ ուղղությունը արված քայլ է լինելու:

ԵՐԿՐՈՐԴ. Հարկավոր է մշակել ու մշտապես վարել պետական տեղեկատվական-քաղաքական արշավ, որը կոչված կլինի հայ քաղաքական գիտակցության մեջ արմատավորելու այնպիսի հասարակական տրամադրություններ և անհրաժեշտ հասկացություններ, ինչպիսիք են տարածքի ռազմավարական բացարձակ արժեքը, ազգային լեզվի, պատմության ու մշակույթի ռազմավարական բացարձակ արժեքը, պատրաստականությունը տեականորեն դիմադրավելու թուրք-ադրբեջանական բլոկին և Ադրբեջանի հետ պատերազմի հավանական վերսկսմանը, ազգային արժանապատվության անձեռնմխելիությունն ու պաշտպանությունը անհրաժեշտ բոլոր միջոցներով:

ԵՐՐՈՐԴ. Ջավախքում լարվածության նվազեցմանն է նպաստելու Հայաստանի ղեկավարությունը կողմից երկրամասում քա-

ղաքական խնդիրների ոչ երկիմաստ ճանաչումը ու դրանք լուծելու համար Վրաստանի իշխանություններին օժանդակելու առաջարկը՝ հաշվի առնելով միջազգային իրավունքի նորմերը:

ՎԵՐՋԱՊԵՍ, հայուլթյան ռազմավարական գիտակցության զարգացմանը կարող է նպաստել ռազմավարական մտքի ինքնուրույն, բուն հայկական դպրոցի ստեղծումը որպես հայկական պետության ազգային անվտանգության համակարգի առաջնային բաղկացուցիչ: Այս նպատակով հարկավոր է արագացնել ռազմավարական հետազոտությունների պետական գիտահետազոտական կենտրոնների ստեղծումը, որոնց գործունեությունն ուղղված լինի նախագահի, կառավարություն, ԱԳՆ-ի և ուժային կառույցների տեղեկատվական-վերլուծական պահանջմունքների բավարարմանը: Միայն այդպիսի կենտրոններում (և նրանց շուրջ) հնարավոր կլինի հեռանկարային գիտական կադրեր պատրաստել Հայաստանի ռազմավարություն և անվտանգություն հարցերով:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

¹ Այդպես է եղել նաև հայկական հին պետության ժամանակաշրջանում: IV-V դարերում արձանագրված հայ զինվորական պատվո վարքականոցի առաջին իսկ գլխավոր դրույթով, հայ ռազմիկը «թույլ չէր տալիս, որ Հայոց աշխարհի սահմաններից գեթ մի կորու չափ հող օտարվի» (տես Ա. Այվազյան, *Հայ զինվորականության պատվո վարքականոցը (4-5-րդ դարեր)*, Երևան, Մատենադարան, «Արտագերս» հրատ., 2000, էջ 8: